

УДК 347.962 : 342.4

DOI 10.37566/2707-6849-2023-1(42)-1

Віктор ГОРОДОВЕНКО,

*суддя Конституційного Суду України,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент Національної академії правових наук
України, заслужений юрист України,
представник України в Консультативній раді європейських
суддів при Комітеті Міністрів Ради Європи, тренер
Національної школи суддів України (за сумісництвом)
ORCID: 0000-0001-6002-4192*

ПРАВО СУДДІ НА ВІЛЬНЕ ВИРАЖЕННЯ СВОЇХ ПОГЛЯДІВ У КОНТЕКСТІ УТВЕРДЖЕННЯ АВТОРИТЕТУ СУДОВОЇ ВЛАДИ В СУСПІЛЬСТВІ

Постановка проблеми. В умовах проведення судово-правової реформи в Україні питання взаємної комунікації суддів як носіїв судової влади і суспільства привертають все більшу увагу як представників громадянського суспільства, так і правників. Особливої гостроти ця проблематика набуває у зв'язку з введенням в Україні воєнного стану, коли запит суспільства на одержання інформації про діяльність судової влади і її представників є високим і зрозумілим, що впливає на довіру до судової влади та її авторитет у суспільстві в цілому.

Водночас розвиток інформаційного суспільства сприяє тому, що будь-яка інформація вмиг стає доступною широкому загалу. Крім того, суддя як член громадянського суспільства також постійно здійснює певні комунікації з суспільством, зокрема виражаючи свої погляди на ті чи інші питання суспільного життя, професійної діяльності, у тому числі використовуючи соціальні мережі. У той же час в очах оточуючих суддя не просто людина, а носій судової влади, і його погляди можуть сприйматися населенням взагалі як позиція судової влади, відповідно, виражаючи свої погляди, суддя може як сприяти утвердженню та підвищенню авторитету судової влади, так і підривати авторитет правосуддя. Причому ця

проблема має інтернаціональний характер і турбує професійну спільноту суддів, що привело до того, що Консультативна рада європейських суддів (далі – КРЄС) підготувала Висновок № 25 від 2 грудня 2022 року про свободу вираження поглядів суддів (далі – Висновок) [1].

У Висновку йдеться про правовий і етичний обов’язок судді висловлюватися з метою захисту верховенства права та демократії на національному, а також на європейському й міжнародному рівнях. У Висновку розглядаються питання вираження поглядів суддів, які викликають занепокоєння судової влади, суперечливі теми, що становлять суспільний інтерес, а також питання суддівської стриманості, якої необхідно дотримуватись. Він охоплює питання вираження поглядів суддів як у суді, так і за його межами. Висновок має на меті надати загальні рекомендації суддям і встановити широкі рамки для подальшого обговорення того, які параметри слід враховувати, коли судді користуються своїм правом на свободу вираження поглядів. Цей Висновок не має на меті визначити мінімальний обсяг свободи вираження поглядів суддів (п. 4) [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Право на вільне вираження своїх поглядів було предметом досліджень фахівців з конституційного права, міжнародного права. Зокрема, воно було розглянуто К. Барнич у аспекті конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [2], С. Кучер – в аспекті конституційно-правового аспекту забезпечення права людини на вільне вираження поглядів і переконань [3], Е. Тітко – в аспекті досвіду Європейського суду з прав людини з правомірною обмеження свободи вираження поглядів (далі – ЄСПЛ) [4].

Право судді на вільне вираження своїх поглядів також досліджувалося Н. Сташків [5], О. Хотинською-Нор та іншими правниками в контексті рішень Європейського суду з прав людини [6], проте ці дослідження були здійснені до прийняття КРЄС Висновку № 25.

Мета. Метою цієї статті є визначення особливостей здійснення суддею права на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві з урахуванням положень, викладених у Висновку КРЄС № 25.

Виклад основного матеріалу. Право на вільне вираження своїх поглядів є конституційним і конвенційним правом, що врегульовано на національному і міжнародному рівнях. Частина 1 ст. 34 Конституції України від 28 червня 1996 року проголошує, що кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань [7]. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров’я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя (ч. 3 ст. 34 Конституції України) [7].

Відповідно до ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року (далі – Конвенція) кожен має право на свободу вираження

поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати й передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я чи моралі, для захисту репутації чи прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету й безсторонності суду [8].

Згідно зі ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 року кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів. Кожна людина має право на вільне вираження свого погляду; це право включає свободу шукати, одержувати й поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір. Користування передбаченими в п. 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки й особливу відповідальність. Воно може бути, отже, пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними: а) для поважання прав і репутації інших осіб; б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення [9].

Аналіз наведених нормативних положень надає підстави для висновку, що право на вільне вираження своїх поглядів як конституційне і конвенційне право має свій зміст та обмеження здійснення, що в цілому свідчить про те, що це право не є абсолютним за своєю сутністю та правовою природою.

Зміст права на вільне вираження своїх поглядів ретельно досліджувався в юридичній літературі. Так, С. Кучер визначає право людини на вільне вираження поглядів і переконань як невід'ємне природне право людини, яке полягає в можливості виражати в будь-якій формі як внутрішньо, так і ззовні, своє ставлення або впевненість вірогідного характеру до певних подій, явищ, процесів чи фактів, давати їм оцінку (характеристику) та забезпечується підвищеною правовою охороною. Зміст права людини на вільне вираження поглядів і переконань можна розкрити через такі складові елементи: можливість вільно збирати, отримувати, зберігати, використовувати та поширювати інформацію та ідеї в будь-який спосіб, без втручання держави та незалежно від кордонів держави, за винятком випадків, передбачених законом; вільне виявлення своїх переконань, думок, раціоналізованих почуттів, установок, концепцій, орієнтацій тощо та можливість їх дотримуватися; вільне використання будь-яких засобів вираження своєї позиції – як традиційних (письмових, усних, образотворчих тощо), так і сучасних (інформаційних, технічних) [3, с. 174].

На думку Е. Тітко, право на свободу вираження поглядів – це сукупність прав людини, які реалізуються шляхом пошуку, збору, отримання й поширення будь-

якої інформації публічно чи особисто, письмово чи усно, дією чи бездіяльністю, зображенням чи рухом або в інший спосіб – на власний вибір у всіх сферах суспільного життя, що дає можливість «бути почутим» без втручання органів державної влади і незалежно від державних кордонів [4, с. 64–65].

Варто зазначити, що вчені часто право на вільне вираження своїх поглядів розглядають не як самостійне право, а як складову конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Зокрема, автори монографії «Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань» зазначають, що змістом конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань виступають такі можливості: 1) вільно без жодного впливу формувати свою власну думку (точку зору), свої погляди і переконання щодо істини (об'єктивної, абсолютної, відносної); 2) безперешкодно дотримуватися своєї думки, погляду чи переконання щодо істини (об'єктивної, абсолютної, відносної); 3) мати та публічно висловлювати / виражати свою власну думку, погляди і переконання; 4) змінити свою думку, погляд чи переконання щодо істини (об'єктивної, абсолютної, відносної); 5) відмовлятися від публічного висловлення / вираження своєї думки, погляду чи переконання; 6) бути обмеженим у висловленні / вираженні своєї думки, погляду чи переконання відповідно до закону в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя [10, с. 60].

Убачається, що право на вільне вираження своїх поглядів є самостійним конституційним правом особи, а не складовим елементом іншого конституційного права. Зважаючи на предмет та обсяг цього дослідження, для обґрунтування цієї точки зору обмежимося лише посиланням на положення ч. 3 ст. 34 Конституції України, в якій наголошується на «здійсненні цих прав», тобто права на свободу думки і слова, права на вільне вираження своїх поглядів і переконань.

Одним із тлумачень терміна «погляд» є таке: думка, судження про що-небудь, певна система переконань, уявлень; світогляд, світосприймання [11, с. 561]. Враховуючи наведене, можна визначити право на вільне вираження своїх поглядів як право людини вільно, без жодного впливу виражати в будь-якій формі свої думки, судження, переконання, сформовані на підставі усталених знань, уявлень, світогляду та світосприймання, про певні об'єкти, явища, факти тощо, надавати їм певну оцінку, зокрема підтримку, критику, характеристику.

Здійснюючи право на вільне вираження своїх поглядів, суддя реалізує правомочності, які становлять зміст цього права, передусім як людина.

КРЕС дотримується широкого погляду на особистий зміст права на свободу вираження поглядів суддів як на індивідуальне право. Відповідно суддя користується правом на свободу вираження поглядів, як і будь-який інший громадянин. Право суддів на вільне вираження поглядів поширюється на особисті погляди, висловлені

у зв'язку з виконанням ними службових обов'язків, і дає суддям право робити заяви поза межами суду, а також у суді, як публічно, так і приватно, а також брати участь у публічних дебатах та у суспільному житті в цілому (п. 26 Висновку) [1].

Водночас, здійснюючи право на вільне вираження своїх поглядів, суддя одночасно діє і як носій судової влади, що покладає на нього додаткові обов'язки щодо забезпечення авторитету судової влади в суспільстві.

Підвищення ефективності організації судової влади та інститутів правосуддя, зміцнення довіри до них суспільства є одним із завдань Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021 [12], яка в напрямі взаємодії з суспільством передбачає розвиток комплексної системи комунікації, впровадження системного підходу та ефективних комунікативних рішень з протидії розповсюдженню недостовірної інформації, спрямованої на дискредитацію суддів, у тому числі у соціальних мережах.

М. Руденко, О. Овчаренко зазначають, що довіра громадян до судової гілки влади є одним із важливих складників побудови фундаменту для її інституційної незалежності. Це цінність, яка не з'являється раптово після чергового етапу судової реформи або чергового ухваленого закону, який встановлює додаткові вимоги й обмеження для суддів. Довіра громадян до суду, як елемент легітимності держави, вибудовується роками і десятиліттями копіткої роботи окремих представників Феміди, керівництва судової системи, а також вищих органів суддівського самоврядування. Довіра громадян до суду ґрунтується на впевненості в справедливості й обґрунтованості окремих судових рішень, на оперативності й доступності правосуддя, на повазі до суддів, які є свідомими і добросовісними громадянами своєї країни [13, с. 91].

На специфіку посади судді звертається увага й у Висновку, де зазначено такі положення: інституційна та державна природа посади судді надає свободі вираження поглядів окремого судді амбівалентного характеру; висловлювання суддів можуть вплинути на публічний імідж системи правосуддя, оскільки суспільство загалом може сприймати їх не лише як суб'єктивні, а й як об'єктивні оцінки та приписувати їх інституції в цілому (п. 27) [1].

Амбівалентність (лат. *ambo* – обидва + *Valentia* – сила) тлумачиться як подвійність переживання, коли певний об'єкт або явище одночасно викликає у людини протилежні почуття [11, с. 26]. Отже, за своєю сутністю амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді означає одночасне співіснування в судді суперечливих думок, оцінок тощо, а також обов'язок віднайти необхідний баланс між приватними інтересами та інтересами суспільства, зокрема в забезпеченні авторитету судової влади в суспільстві.

У цьому контексті доречно зазначити, що, аналізуючи особливості здійснення особистих немайнових прав фізичних осіб, Р. Стефанчук пропонує закріпити в цивільному законодавстві специфічний правовий модус «фізична особа публічного права». Важливість введення даного модусу, особливо в сфері можливості набуття та здійснення особистих немайнових прав, на його думку, дасть можливість забез-

печити необхідний баланс інтересів суспільства та фізичної особи, яка здійснює свої функції в публічній сфері [14, с. 154].

КРЕС звертає увагу на те, що, здійснюючи свою функцію, судді відіграють визначну роль у суспільстві як гаранти верховенства права та справедливості. Сама сутність бути суддею полягає в здатності об'єктивно та безсторонньо розглядати предмети спору. Не менш важливо, щоб судді вважалися такими, які володіють цією здатністю. Це пояснюється тим, що їм потрібна довіра громадськості до їхньої незалежності та безсторонності, щоб успішно виконувати свої обов'язки та зберігати авторитет судової влади для вирішення правових спорів або встановлення вини чи невинуватості особи за кримінальним обвинуваченням. Звідси випливає, що своєю поведінкою судді мають утверджувати ці цінності. Отже, держава має право покладати на суддів обов'язок стриманості з належною увагою до їхньої ролі в суспільстві (п. 28 Висновку) [1].

Амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді зумовлює й установлення додаткових обмежень у здійсненні права на вільне вираження своїх поглядів, крім тих, які встановлено ч. 3 ст. 34 Конституції України, ч. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, п. 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, що пов'язано з публічністю професійної діяльності судді як носія судової влади.

Зокрема, Кодекс суддівської етики, затверджений XI черговим з'їздом суддів України від 22 лютого 2013 року, передбачає, що суддя не може робити публічних заяв, коментувати в засобах масової інформації справи, які перебувають у провадженні суду, та піддавати сумніву судові рішення, що набрали законної сили. Суддя не має права розголошувати інформацію, що стала йому відома у зв'язку з розглядом справи (ст. 12); суддя, що перебуває на адміністративній посаді в суді, повинен утримуватися від поведінки, дій або висловлювань, які можуть призвести до виникнення сумнівів у єдиному статусі суддів і в тому, що професійні судді здійснюють колективне вирішення питань організації роботи суду (ст. 13) [15].

У Висновку також виокремлюються обмеження свободи вираження поглядів / суперечливі випадки, які стосуються заяв, пов'язаних з судовими спорами; заяв щодо публічних дебатів; заяв щодо питань, які становлять інтерес для судової влади як інституції; публічної критики судової влади / колег суддів; діючого політичного мандата / колишнього політичного мандата.

Стосовно публічної критики або інформації щодо питань, які стосуються судової влади, включно з коментарями щодо колег-суддів, КРЕС наслідуює ЄСПЛ, визнаючи, що обмеження застосовуються до суддів у всіх випадках, коли під сумнів може бути поставлено авторитет і безсторонність судової влади. Це пов'язано з тим, що необхідно захищати суспільну довіру від руйнівних нападів, особливо з огляду на той факт, що судді, які стикаються з критикою, підпадають під обов'язок стриманості, який не дозволяє їм відповідати на такі напади (п. 51 Висновку) [1].

КРЕС зауважує, що заяви допустимі, якщо вони не виходять за рамки простої критики із суто професійної точки зору, якщо вони є частиною дебатів щодо питань,

які становлять значний суспільний інтерес, і якщо вони спираються на обґрунтовані твердження. Суддя повинен керуватися принципами поміркованості та коректності навіть при поширенні точної інформації. Критикуючи інших учасників системи правосуддя, суддя повинен зберігати повагу. Критика не повинна бути мотивована особистою образою чи ворожістю, чи очікуванням особистої вигоди. Як правило, судді повинні уникати імпульсивного, безвідповідального та образливого висловлювання (п. 52 Висновку) [1].

Аналізуючи обов'язки та відповідальність, зазначені у п. 2 ст. 10 Конвенції, КРЄС зазначає, що вони набувають особливого значення для заяв суддів. Стосовно юридичних обмежень свободи вираження поглядів суддів ця стаття передбачає, що вони мають бути встановлені законом і є необхідними в демократичному правовому порядку для досягнення легітимної цілі. Легітимні цілі, як визначено в цій статті, включають збереження авторитету та безсторонності суду та захист конфіденційності судового провадження. Крім того, права інших, такі як гарантія презумпції невинуватості, є легітимними цілями для обмеження свободи вираження поглядів. За відсутності легітимної мети обмеження права судді на вільне вираження поглядів може мати вигляд як нелегітимна помста судді за небажану критику. У більшості держав-членів етичні обмеження свободи слова суддів спрямовані на подібні цілі (п. 29 Висновку) [1].

Варто зазначити, що обов'язок збереження конфіденційності судового провадження передбачений й іншими актами м'якого права. Так, у п. 4.10 Бангалорських принципів поведінки суддів від 19 травня 2006 року, схвалених Резолюцією Економічної і соціальної ради ООН від 27 липня 2006 року № 2006/23, зазначено, що конфіденційна інформація, що стала відома судді в силу його посади, не може бути використана ним чи розголошена будь-кому з будь-якою метою, що не пов'язана з виконанням обов'язків судді [16].

В аспекті обмежень права судді на вільне вираження своїх поглядів значний інтерес становить практика ЄСПЛ з цих питань. Щодо цього О. Хотинська-Нор правильно зазначає, що право судді на свободу слова, його реалізація завжди межуватимуть, обмежуватимуться та оцінюватимуться в контексті загроз і ризиків для його незалежності й неупередженості, а також шкоди авторитету професійного статусу, судової влади та суспільній довірі до неї. Тому цілком закономірно, що це питання відзначається наднаціональним характером, привертаючи увагу міжнародних інституцій. Особливий інтерес становлять підходи ЄСПЛ, які розвиваються з урахуванням динамічності національного законодавства, еволюції гарантій суддівської незалежності й концепту легітимності судової влади [6, с. 285].

Розглянемо деякі рішення ЄСПЛ за результатами розгляду порушення права судді на вільне вираження своїх поглядів у контексті публічної критики законодавчих реформ, які стосувалися судової влади, або інформації з питань, які стосуються судової влади, включно з коментарями щодо колег-суддів.

Так, у рішенні ЄСПЛ від 23 червня 2016 року у справі «Бака проти Угорщини» (*Baka v. Hungary*) (заява № 20261/12) зазначено, що обставини справи та послі-

довність подій вказують на те, що дострокове припинення повноважень заявника як голови Верховного суду було не результатом реорганізації вищого судового органу, як стверджував Уряд, а наслідком поглядів і критичних зауважень, публічно висловлених заявником у рамках його професійних обов'язків. Усі пропозиції про припинення його повноважень і встановлення нового кваліфікаційного критерію для обрання на посаду голови курії внесли до Парламенту вже після того, як заявник публічно висловив свою точку зору щодо низки законодавчих реформ, і ухвалили за дуже короткий час. Той факт, що функції голови Національної ради юстиції відокремили від функцій голови нової курії, сам по собі не є достатньою підставою для того, щоб зробити висновок, що функції, для виконання яких було обрано заявника, нібито перестали існувати з набранням чинності Основним законом. Відповідно дострокове припинення його повноважень становило втручання в здійснення ним свого права на свободу вираження поглядів (п. 124). Палата дійшла висновку, що таке втручання не було «необхідним у демократичному суспільстві». Оскаржувана точка зору заявника стосувалася чотирьох законодавчих реформ, які стосувалися судової влади. Питання, що стосувалися функціонування системи правосуддя, становили питання громадського інтересу, обговорення яких захищено положеннями ст. 10 Конвенції. Висловлювати свою думку про законодавчі реформи, що торкаються питань судової влади, було не лише правом, а й обов'язком заявника як голови Національної ради юстиції. Що стосується пропорційності втручання, то строк повноважень заявника на посаді голови Верховного суду був припинений за три з половиною роки до закінчення строку, який був встановлений відповідно до законодавства, чинного на момент його обрання. Палата підтвердила, що страх перед стягненнями зумовлює «охолоджувальний вплив» на реалізацію свободи вираження поглядів і, зокрема, створює ризики знеохочення суддів до висловлення критичних зауважень на адресу державних установ або політики. Крім того, оскаржуваний захід не піддавали дієвому судовому перегляду в національних судах. Відповідно Палата дійшла висновку, що втручання в право заявника на свободу вираження поглядів не було необхідним у демократичному суспільстві (п. 125) [17].

У рішенні ЄСПЛ від 19 жовтня 2021 року у справі «Мірослава Тодорова проти Болгарії» (*Miroslava Todorova v. Bulgaria*) (заява № 40072/13) зазначено, що, враховуючи основоположну важливість свободи вираження поглядів з питань, що викликають занепокоєння суспільства, таких як функціонування системи правосуддя або необхідність захисту суддівської незалежності, ЄСПЛ визначив, що дисциплінарне провадження щодо заявниці та застосовані до неї стягнення були втручанням у реалізацію нею свого права на свободу вираження поглядів, яке не було «необхідним у демократичному суспільстві» задля досягнення легітимних цілей, що ставляться ст. 10 Конвенції. Проте цей висновок не варто тлумачити як такий, що виключає можливість обвинувачення судді за порушення ним свого професійного обов'язку в результаті вираження своєї свободи поглядів за умови, що такі дії не можуть розглядатися як відплата за реалізацію такого основоположного права. Щоби усунути будь-яку підозру у зв'язку із цим, національні органи влади

мають мати можливість установити, що відповідні провадження здійснювалися виключно задля однієї або декількох легітимних цілей, наведених у п. 2 ст. 10 Конвенції [18].

У рішенні від 15 жовтня 2020 року у справі «Гуз проти Польщі» (*Guz v. Poland*) (заява № 965/12) ЄСПЛ визнав, що судді мають демонструвати стриманість при реалізації свого права на свободу вираження поглядів у всіх випадках, коли авторитет і безсторонність правосуддя може бути поставлено під сумнів. Однак у цій справі зауваження заявника не стосувалися здійснення ним повноважень судді, а стосувалися внутрішнього етапу процедури підвищення на посаді, в якому старший суддя оцінив роботу заявника. Хоча це може бути необхідним задля захисту правосуддя / судових органів від заподіяння такими нападами непоправної шкоди, які, по суті, є необґрунтованими, це не може мати наслідком заборону суддям висловлювати свої погляди шляхом оціночних суджень, що мають достатню фактологічну основу, з питань, які становлять суспільний інтерес і пов'язані з функціонуванням правосуддя чи заборону будь-якої критики на адресу останньої. У цій справі суддя-інспектор підготувала свій звіт, діючи на своїй офіційній посаді, а тому могла бути розкритикована в дозволених межах, а не лише в теоретичному чи загальному плані (п. 89 рішення). Крім цього, Суд нагадав про необхідність чіткого розмежування критики та образи. Якщо єдиною метою / наміром будь-якої форми вираження поглядів є образа суду або членів / працівників цього суду, то відповідне покарання, в принципі, не буде становити порушення п. 2 ст. 10 Конвенції. Зважаючи на обставини цієї справи, Суд не вбачав у зауваженнях заявника жодного наміру образити суддю-інспектора (п. 90 рішення) [19].

Аналіз зазначених вище рішень ЄСПЛ свідчить, що варто погодитися з Е. Тітко, яка зазначає, що, відповідно до Конвенції та практики ЄСПЛ, основними критеріями введення правомірного обмеження права на свободу вираження поглядів є законність і необхідність у демократичному суспільстві [4, с. 181]. Додаткові обмеження здійснення суддею права на вільне вираження своїх поглядів зумовлені саме амбівалентним характером свободи вираження поглядів окремого судді, на що звертається увага у Висновку та що підтримується в рішеннях ЄСПЛ.

У Висновку також окремо визначаються положення щодо використання соціальних мереж суддями, що набуває особливої актуальності в умовах сьогодення і розвитку інформаційних технологій у суспільстві. Зокрема, у п. 66 Висновку зазначено, що загальновизнано, що права, які люди мають у реальному житті (офлайн), зокрема свобода слова, однаково захищені і в Інтернет-мережі (онлайн). За умови дотримання наведених нижче аспектів судді можуть використовувати соціальні мережі, як і будь-які інші громадяни [1].

Кодекс суддівської етики передбачає, що участь судді у соціальних мережах, інтернет-форумах та застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет є допустимими, проте суддя може розміщувати, коментувати лише ту інформацію, використання якої не завдає шкоди авторитету судді та судової влади (ст. 20) [15].

Варто зазначити, що національними судами вже розглядалися справи, в яких досліджувалися й питання порушення суддею етичних правил і завдання шкоди авторитету судді або авторитету правосуддя через публікації судді в соціальних мережах. Так, у постанові Великої Палати Верховного Суду від 8 липня 2020 року у справі № 9901/251/19 зазначено, що Велика Палата Верховного Суду звертає увагу на те, що встановлення того, чи мало місце порушення суддею етичних правил і чи завдало воно шкоди авторитету судді або авторитету правосуддя через публікації в соціальних мережах або з використанням інших засобів спілкування в мережі Інтернет, є оціночним і має враховувати конкретні обставини ситуації та суспільний контекст. ... На переконання Великої Палати Верховного Суду, свобода висловлювань судді у соціальних мережах, інтернет-форумах і застосування ним інших форм спілкування в мережі Інтернет підлягає етичним обмеженням. Соціальні мережі мають певні внутрішні правила та культуру спілкування між учасниками. Поширення чужого допису може мати на меті як підтримку думок його автора, так і навпаки. Але в кожному конкретному випадку, якщо постає питання щодо сумніву у відповідності кандидата критерію доброчесності чи професійної етики, необхідно почути думку судді про його ставлення та намір (мету) поширення сумнівного допису [20]. Як бачимо, і аналіз цієї справи свідчить про амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді, особливо щодо поширення в мережі Інтернет чужих дописів, що зобов'язує суддю при здійсненні права на вільне вираження своїх поглядів забезпечувати баланс приватних і публічних інтересів, забезпечувати авторитет судової влади в суспільстві.

Висновки. Підсумовуючи розгляд особливостей здійснення суддею права на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві, з урахуванням положень, викладених у Висновку КРЄС № 25, можна зробити такі висновки.

Право на вільне вираження своїх поглядів є самостійним конституційним правом людини, а не складовим елементом права на свободу думки і слова. Право на вільне вираження своїх поглядів – це право людини вільно, без жодного впливу виражати в будь-якій формі свої думки, судження, переконання, сформовані на підставі ustalених знань, уявлень, світогляду та світосприймання, про певні об'єкти, явища, факти тощо, надавати їм певну оцінку, зокрема підтримку, критику, характеристику.

Здійснюючи право на вільне вираження своїх поглядів, суддя реалізує правомочності, що становлять зміст цього права, як людина і як носій судової влади. КРЄС дотримується широкого погляду на особистий обсяг права на свободу вираження поглядів суддів як на індивідуальне право, зазначаючи, що інституційна та державна природа посади судді надає свободі вираження поглядів окремого судді амбівалентного характеру.

Аргументовано, що за своєю сутністю амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді означає одночасне співіснування у судді суперечливих думок, оцінок тощо, а також обов'язок віднайти необхідний баланс між приватними інтересами та інтересами суспільства у забезпеченні авторитету судової влади.

Амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді зумовлює встановлення додаткових обмежень здійснення права на вільне вираження своїх поглядів, крім загальних обмежень, які встановлено ч. 3 ст. 34 Конституції України, ч. 2 ст. 10 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, п. 3 ст. 19 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права.

У Висновку виокремлюються обмеження свободи вираження поглядів / суперечливі випадки, які стосуються заяв, пов'язаних з судовими спорами; заяв щодо публічних дебатів; заяв щодо питань, які становлять інтерес для судової влади як інституції; публічної критики судової влади / колег суддів; діючого політичного мандата / колишнього політичного мандата.

Аналіз положень Конституції України, Конвенції свідчить, що основними критеріями введення правомірного обмеження права на свободу вираження поглядів є законність і необхідність у демократичному суспільстві, які, зокрема, можуть стосуватися й необхідності забезпечення авторитету судової влади в суспільстві. Саме такі підходи застосовуються Європейським судом з прав людини при розгляді справ про порушення права судді на вільне вираження своїх поглядів, у тому числі й у контексті публічної критики суддею законодавчих реформ, які стосувалися судової влади, або інформації з питань, які стосуються судової влади, або критики колег-суддів.

Подальше дослідження новітніх положень, викладених у Висновку КРЄС № 25 (2022) про свободу вираження поглядів суддів, сприятиме підвищенню авторитету судовою влади в суспільстві та забезпеченню незалежності суддів.

Перелік використаних джерел

1. Висновок № 25 від 2 грудня 2022 р. про свободу вираження поглядів суддів. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/OPINION_No_25_UK_final.pdf (дата звернення: 20.08.2023).
2. Барнич К. І. Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02 / Державний вищий навчальний заклад Ужгородський національний університет. Ужгород, 2020. 205 с.
3. Кучер С. А. Забезпечення права людини на вільне вираження поглядів і переконань: конституційно-правовий аспект: дис. ... д-ра філософії спец. 081 Право / Академія праці, соціальних відносин і туризму. Київ, 2021. 199 с.
4. Тітко Е. В. Правомірне обмеження свободи вираження поглядів: досвід Європейського суду з прав людини: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11 / Інститут держави і права ім. В. М. Корецького. Київ, 2013. 217 с.
5. Сташків Н. Авторитет правосуддя VS свобода вираження поглядів (практика Європейського суду з прав людини). *Актуальні проблеми правознавства*. 2018. Випуск 3 (15). С. 45–52.
6. Хотинська-Нор О. Етика судді та свобода вираження ним думки в контексті рішень Європейського суду з прав людини. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 12. С. 284–289.

7. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

8. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.09.2023).

9. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 10.09.2023).

10. Барнич К. І., Бисага Ю. М., Берч В. В. та ін. Реалізація конституційного права на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань: монографія. Ужгород: ТОВ «PIK-Y», 2021. 220 с.

11. Сучасний тлумачний словник української мови: 60 000 слів / за заг. ред. д-ра філол. наук, проф. В. В. Дубічинського. Харків: ВД «ШКОЛА», 2008. 832 с.

12. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки: Указ Президента України від 11 червня 2021 р. № 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

13. Руденко М. В., Овчаренко О. М. Відкритість судової гілки влади та її підзвітність суспільству як важливі гарантії забезпечення верховенства права. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. № 6. С. 85–93. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/18.pdf (дата звернення: 10.09.2023).

14. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія / відп. ред. Я. М. Шевченко. Хмельницький: Видавництво Хмельницького університету управління та права, 2007. 626 с.

15. Кодекс суддівської етики, затв. Рішенням XI чергового з'їзду суддів України від 22 лютого 2013 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (дата звернення: 10.09.2023).

16. Бангалорські принципи поведінки суддів від 19 травня 2006 р., схвалені Резолюцією Економічної та соціальної ради ООН від 27 липня 2006 р. № 2006/23. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (дата звернення: 10.09.2023).

17. Рішення Європейського суду з прав людини від 23 червня 2016 р. у справі «Бака проти Угорщини» (Baka v. Hungary) (Заява № 20261/12). URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_baka_v_hungary_translation.pdf.pdf (дата звернення: 09.09.2023).

18. Рішення Європейського суду з прав людини від 19 жовтня 2021 р. у справі «Мірослава Тодорова проти Болгарії» (Miroslava Todorova v. Bulgaria) (Заява № 40072/13). Верховний Суд. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (жовтень 2021 року). С. 33–39. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_ESPL_10_2021.pdf (дата звернення: 09.09.2023).

19. Рішення Європейського суду з прав людини від 15 жовтня 2020 р. у справі «Гуз проти Польщі» (Guz v. Poland) (Заява № 965/12). URL: <https://hcj.gov.ua/sites/>

default/files/field/2_case_of_guz_v_poland_-_ukrainian_translation_summary_by_(дата звернення: 09.09.2023).

20. *Постанова Великої Палати Верховного Суду від 08 липня 2020 р., судова справа № 9901/251/19. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458931> (дата звернення: 09.09.2023).*

References

1. *Opinion No. 25 dated from December 2, 2022 on the freedom of expression of judges. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/OPINION_No_25_UK_final.pdf (access date: August 20, 2023)[ukr].*

2. *Barnych K. I. Realization of the constitutional right to freedom of thought and speech, to free expression of own views and beliefs: dissertation ... candidate in law sciences: 12.00.02 / State higher educational institution Uzhgorod National University. Uzhgorod, 2020. 205 p. [ukr].*

3. *Kucher S. A. Ensuring the human right to free expression of views and beliefs: constitutional and legal aspect: dissertation ... Doctor of Philosophy [specialty 081 Law] / Academy of Labor, Social Relations and Tourism. Kyiv, 2021. 199 p. [ukr].*

4. *Titko E. V. Lawful restriction of freedom of expression: experience of the European Court of Human Rights: dissertation ... candidate in law sciences: 12.00.11 / the Koretskyi Institute of State and Law. Kyiv, 2013. 217 p. [ukr].*

5. *Stashkiv N. The authority of justice VS freedom of expression (practice of the European Court of Human Rights). Aktualni problem pravoznavstva. 2018. Issue 3 (15). Pp. 45–52 [ukr].*

6. *Khotynska-Nor O. Ethics of a judge and judge's freedom of expression in the context of decisions of the European Court of Human Rights. Entrepreneurship, economy and law. 2020. 12. Pp. 284–289 [ukr].*

7. *The Constitution of Ukraine dated from June 28, 1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (access date: September 10, 2023) [ukr].*

8. *Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms of 4 November 1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (access date: September 9, 2023) [ukr].*

9. *International Covenant on Civil and Political Rights of 16 December 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (access date: September 10, 2023) [ukr].*

10. *Barnich K. I., Bysaha Yu. M., Berch V. V. etc. Realization of the constitutional right to freedom of thought and speech, to free expression of own views and beliefs: monograph. Uzhhorod: TOV «RIK-U», 2021. 220 p. [ukr].*

11. *Modern explanatory dictionary of the Ukrainian language: 60,000 words / under gen. ed. of Doctor of Philology, Prof. V. V. Dubichynskiyi. Kharkiv: Publishing House «SHKOLA», 2008. 832 p. [ukr].*

12. *On the Strategy for the Development of the Justice System and Constitutional Judiciary for 2021–2023: Decree of the President of Ukraine dated from June 11, 2021*

No. 231/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (access date: September 9, 2023) [ukr.].

13. Rudenko M. V., Ovcharenko O. M. *Openness of the judicial branch of power and its accountability to society as important guarantees of ensuring the rule of law. Legal scientific electronic journal.* 2023. No. 6. Pp. 85-93. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2023/18.pdf (access date: September 10, 2023) [ukr.].

14. Stefanchuk R. O. *Personal non-property rights of individuals within civil law (concept, content, system, specific features of implementation and protection): monograph / editor-in-chief Ya. M. Shevchenko.* Khmelnytskyi: Publishing House of the Khmelnytskyi University of Management and Law, 2007. 626 p. [ukr.].

15. *The Code of judicial ethics, approved by the decision of the XI Regular Congress of Judges of Ukraine dated from February 22, 2013.* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001415-13#Text> (access date: September 9, 2023) [ukr.].

16. *The Bangalore principles of Judicial Conduct dated from May 19, 2006, approved by the UN Economic and Social Council Resolution No. 2006/23 of 27 July 2006.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_j67#Text (access date: September 10, 2023) [ukr.].

17. *Decision of the European Court of Human Rights dated from June 23, 2016 in the case «Baka v. Hungary» (Application No. 20261/12).* URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/case_of_baka_v._hungary_translation.pdf.pdf (access date: September 9, 2023) [ukr.].

18. *Decision of the European Court of Human Rights dated from October 19, 2021 in the case «Miroslava Todorova v. Bulgaria» (Application No. 40072/13). Supreme Court. Review of decisions of the European Court of Human Rights (October 2021).* Pp. 33–39. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Oglyad_ESPL_10_2021.pdf (access date: September 9, 2023) [ukr.].

19. *Decision of the European Court of Human Rights dated from October 15, 2020 in the case «Guz v. Poland» (Application No. 965/12).* URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/2_case_of_guz_v._poland_-_ukrainian_translation_summary_by (access date: September 9, 2023) [ukr.].

20. *Resolution of the Grand Chamber of the Supreme Court dated from July 8, 2020, court case No. 9901/251/19.* URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/90458931> (access date: September 9, 2023) [ukr.].

ГОРОДОВЕНКО В. Право судді на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві.

У статті розглянуто особливості здійснення суддею права на вільне вираження своїх поглядів у контексті утвердження авторитету судової влади в суспільстві з урахуванням положень, викладених у Висновку КРЄС № 25 від 2 грудня 2022 року про свободу вираження поглядів суддів. Визначено, що право на вільне вираження своїх поглядів – це право людини вільно, без жодного впливу виражати в будь-якій формі свої думки, судження, переконання, сформовані на підставі усталених знань,

уявлень, світогляду та світосприймання, про певні об'єкти, явища, факти тощо, надавати їм певну оцінку, зокрема підтримку, критику, характеристику. Встановлено, що КРЕС дотримується широкого погляду на особистий обсяг права на свободу вираження поглядів суддів як на індивідуальне право, зазначаючи, що інституційна та державна природа посади судді надає свободі вираження поглядів окремого судді амбівалентного характеру.

Аргументовано, що за своєю сутністю амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді означає одночасне співіснування у судді суперечливих думок, оцінок тощо, а також обов'язок віднайти необхідний баланс між приватними інтересами та інтересами суспільства у забезпеченні авторитету судової влади. Амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді зумовлює встановлення додаткових обмежень здійснення права на вільне вираження своїх поглядів, крім загальних обмежень, які встановлено Конституцією України, Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод, Міжнародним пактом про громадянські і політичні права.

У Висновку КРЕС № 25 виокремлюються обмеження свободи вираження поглядів / суперечливі випадки, які стосуються заяв, пов'язаних з судовими спорами; заяв щодо публічних дебатів; заяв щодо питань, які становлять інтерес для судової влади як інституції; публічної критики судової влади/колег суддів; діючого політичного мандата / колишнього політичного мандата.

Доведено, що основними критеріями введення правомірного обмеження права на свободу вираження поглядів є законність і необхідність у демократичному суспільстві. Саме такі підходи застосовуються Європейським судом з прав людини при розгляді справ про порушення права судді на вільне вираження своїх поглядів, у тому числі й у контексті публічної критики суддею законодавчих реформ, які стосувалися судової влади, або інформації з питань, які стосуються судової влади, або критики колег-суддів.

Ключові слова: право судді на вільне вираження своїх поглядів, судова влада, авторитет судової влади, обмеження конституційного права, амбівалентний характер свободи вираження поглядів окремого судді, суддівська етика.

GORODOVENKO V. Judge's Right to Freely Express Own Views in the Context of Establishing the Authority of the Judicial Power in Society.

The author of the article has studied peculiarities of exercising the right to freely express own views by a judge in the context of establishing the authority of the judicial power in society, taking into account the provisions set forth in the Consultative Council of European Judges Opinion No. 25 dated from December 2, 2022 on the freedom of expression of judges. It has been determined that the right to free expression of own views is the right of a person to freely, without any influence, express own thoughts, judgments, beliefs in any form, which are formed on the basis of established knowledge, ideas, outlook and worldview about certain objects, phenomena, facts, etc., to assess

them, in particular, to give support, criticism, characteristics. It has been established that the Consultative Council of European Judges adheres to a broad view of the personal scope of the right to freedom of expression of judges as an individual right, noting that the institutional and state nature of the judge's position gives an ambivalent nature to the freedom of expression of a judge.

It has been argued that the ambivalent nature of the freedom of expression of a judge means the simultaneous coexistence of judge's conflicting opinions, assessments, etc., as well as the obligation to find the necessary balance between private interests and the interests of society in ensuring the authority of the judicial power. The ambivalent nature of the freedom of expression of a judge determines the establishment of additional restrictions on exercising the right to freely express own views, in addition to the general restrictions established by the Constitution of Ukraine, the Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms and the International Covenant on Civil and Political Rights.

The CJEU Opinion No. 25 (2022) on the freedom of expression of judges singles out the restrictions of freedom of expression of views / controversial cases in regard to statements related to litigation; statements regarding public debates; statements regarding matters of interest to the judicial power as an institution; public criticism of the judicial power / colleagues of judges; current political mandate / former political mandate.

It has been proved that the main criteria for imposing a legitimate restriction on the right to freedom of expression of views are rule of law and necessity in a democratic society. Such approaches are used by the European Court of Human Rights when hearing cases on violation of a judge's right to free expression of own views, including in the context of a judge's public criticism of legislative reforms related to the judicial power, or information on issues related to the judicial power, or criticism of judges who are colleagues.

Key words: judge's right to freely express own views, judicial power, authority of the judicial power, restrictions of the constitutional right, ambivalent nature of the freedom to express own views by a judge, judicial ethics.